

ЯНА КРЮЧКОВА
(Горлівка)

ІГРОВА МОДЕЛЬ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ СВІТУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Ключові слова: деконструктивно-центрована модель, паралогічний компроміс, розпилення бінарних опозицій, хаотичний конгломерат, хаографічна концепція цілісності, система фракталів, ризоморфна модель, кодові лінії, модель "відкритого твору".

Постмодерністський світогляд висуває унікальну ціннісну парадигму для плуначення світу, що головним чином характеризується анігіляцією конфлікту протилежностей. Принципово нова картина світу примирює у своїй природі множинність точок зору і поліфонію культурних світів [11, с. 1]. У цьому відношенні знаходження цілісної моделі аналізу концепції світу в сучасному літературному творі здається практично нездійсненним. Проте в сучасному науковому світі існує тенденція до знаходження способів систематизації суперечливої природи концепції світу для обґрунтування найбільш об'єктивної системи її аналізу. Враховуючи цю тенденцію до впорядкування елементів постмодерністської картини світу, в рамках даної дослідницької роботи буде здійснено спробу аналізу наявних методів дослідження концепції світу, а також обґрунтування найбільш прийнятної моделі її текстуального аналізу. Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких питань:

1) якою є природа постмодерністської концепції світу;

2) у чому полягає суть методів аналізу концепції світу, розроблених сучасними вченими;

3) який метод аналізу дозволяє створити найбільш об'єктивно систематизовану модель постмодерністської концепції світу.

Ґрунтовне дослідження концепції світу в творчості сучасного письменника не можливе без попереднього розгляду питання про те, яке місце дане поняття займає в загальній системі постмодерністського світогляду. Теоретичне обґрунтування його суті тим більш важливе, що криза індивідуально-особового початку, що виявляється в його співвідношенні із зовнішньою дійсністю, є, за словами І. Львіна, «кардинальною проблемою постмодернізму» [2, с. 49]. На відміну від модернізму, що визнавав об'єктивність і пізнаваність реального світу і можливість досягнення істинного знання про нього за допомогою правильних методологій, постмодернізм заявляє про безглуздя пізнання навколишньої дійсності через те, що реальний світ створюється й існує лише на суб'єктивній основі. Реальність, на думку постмодерністських теоретиків, являє собою не більше, ніж «соціальний винахід» [15, с. 105]. У такому разі об'єкти навколишнього світу в сприйнятті постмодерністської свідомості не стануть нічим до тих пір, поки вони не будуть названі людиною, що споглядає їх. Можливість для безлічі таких інновацій найменувань полягає у відсутності будь-якого логічного зв'язку між реальністю і думками або припущеннями суб'єкта, що пізнає. Отже, людина має право встановити даний зв'язок на власний вибір і, відповідно, створити реальність такою, якою вона хоче її бачити. Якщо свідомість людини є лише сукупністю текстів-стереотипів, то, відповідно, даний зв'язок можливо встановити тільки лінгвістично,

за допомогою мови, оскільки у нас немає «жодного іншого доступу до «реальності», окрім мовних концептів, що представляють навколишній світ» [15, с. 106]. Про міру загальноновизнаності цього твердження може свідчити тотожне йому за змістом «кредо» постмодернізму, чітко виражене Ж. Дерріда, який заявив: «Немає нічого поза текстом» [14, с. 158].

Паралельно з вивченням сутності постмодернізму в науковому світі, як це було вказано вище, робляться певні зусилля зі знаходження можливих шляхів критичного переосмислення основних його положень. Так, відомий літературознавець О. Геніс у результаті зіставлення прози В. Сорокіна і В. Пелевіна, дійшов висновку про своєрідну модель російського літературного постмодернізму, що парадоксальним чином балансує руйнівні і творчі початки, деконструкцію та центрацію. Така рівнодія, на думку дослідника, досягається за допомогою створення симулякривних художніх образів і подальшого перетворення симулякрів у дійсність [1, с. 231]. Проте, незважаючи на підтвердження теоретичної версії аналізом деяких творів указаних вище постмодерністських авторів, деконструктивно-центрована модель, запропонована О. Генісом, має загальний характер, оскільки не враховує особливості динамічної взаємодії структур, полярних за своєю природою.

Конкретніший аналіз цілісної моделі світу, на наш погляд, був досягнутий М. Липовецьким. Вибравши концепцію Д. Джойса діалогу з хаосом як найважливішу постмодерністську стратегію, вчений зробив конструктивну спробу «подолати фундаментальну для культури антитезу хаосу і космосу, переорієнтувати творчість на пошук компромісу між цими універсаліями» [4, с. 56]. З точки зору дослідника, теоретичною основою для виникнення хаосу було руйнування бінарної системи. З іншого боку, він звертає увагу на «радикально-інноваційну культурну традицію», яка, за визначенням Ю. Лотмана, «характеризується загостреністю бінарних опозицій, доведених до непримиренного конфлікту і вибуху» [3, с. 57]. На основі злиття двох стратегій формується так звана «паралогія постмодернізму», головною метою якої є розширення бінарних опозицій. Спираючись на даний факт, автор концепції приходиться до переконання, що постмодерністський «хаотичний конгломерат» є новою, нетрадиційною структурою, заснованою на принципі впорядкованості, що не відмінняє хаос, а виражає себе «зсереди хаосу або через хаос» [5, с. 40]. Виявляючи амбівалентність відношень між позитивними і негативними полюсами конгломерату за допомогою дослідження подібностей і взаємних перетворень у внутрішній структурі, постмодернізм у той же час поміщає їх у загальне смислове поле, заповнене несумісними філософськими та естетичними категоріями. Такі стягування або відношення між елементами бінарних опозицій не характеризуються амбівалентністю, але зберігають вибуховий характер. Ці концептуальні поєднання М. Липовецький називає «паралогічними компромісами». Існуючи та взаємодіючи в єдиному семіотичному просторі, вони створюють ефект «безперервної флуктуації значення між протилежними, несумісними поняттями та категоріями» [4, с. 58-59]. Діалектичне поєднання суперечливих елементів складає нову, «хаографічну» концепцію цілісності, паралогічно сполучену з фрагментацією «за прикладом барочних риторик» [4, с. 67].

На відміну від передбаченого взаємозв'язку елементів, що ґрунтуються на принципах вертикального (парадигматичного) і горизонтального (синтагматичного) з'єднання, ризоматична модель допускає довільний розвиток «бульбових» відгалужень структури в нелінійних напрямках, аж до найекстраординарніших конфігурацій [7, с. 657]. При цьому дані структурні лінії є такими, що постійно змінюються (тобто такими, що вислизують у семантичному відношенні) у загальному

контексті деконструктивних процесів. Саме за допомогою цих вислизаючих ліній відбувається організація ризи, що являє собою її структуру у вигляді свого роду сітки [9, с. 855]. Ризом завжди перебуває «в становленні, що ґрунтується на взаємодії гетерогенних елементів, що мають єдиний просторово-часовий статус» [13, с. 32]. Дана концепція, з точки зору Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, може бути осмислена як «цілісність вислизаючих ліній», динаміка якої може бути виражена в принципах ігрового поєднання і спорадичного руху [9, с. 855].

Ризоморфна модель послужила основою для розвитку кодової структури світу-тексту відомим французьким ученим Р. Бартом. Розроблена ним класифікація можливих кодів, що складають смислову сітку як вторинну (ризоморфну) систему, що художньо змальовує картину світу, дозволяє ясніше говорити про спосіб творення смислу. Кожен код повинен відобразити певний аспект навколишньої дійсності: її темпоральність (історію), соціальний, філософський, релігійний та ін. Сене, прихований у кодї в застосуванні до текстуального аналізу, по-перше, наявний у самій назві, даній Р. Бартом (психологічний, культурний код і тому подібне) і, по-друге, може сприяти глибшому аналізу в ході дослідження його розвитку в сюжетній лінії, в системі мотивів і персонажів. Такий спосіб аналізу світу-тексту, а також численних варіацій взаємодій кодових ліній, може дозволити більш глибоко і систематично зрозуміти процес творення смислу або, інакше кажучи, постичти реальність («Буття, що зароджується» у сучасному філософському розумінні) постмодерністського світу-тексту.

Ще одна подібна спроба створення моделі-тексту була зроблена У. Еко. Перш, ніж сформулювати її у своїй книзі «Відкритий твір», автор роз'яснив сам термін «модель»: на його думку, під цим феноменом слід розуміти не стільки смислове поняття, скільки «оперативний робочий прийом», який використовується для того, щоб виявити спільну форму в різноманітному творенні [12, с. 54]. Сприйняття відкритого твору як моделі у такому разі означає можливість виявлення певної єдиної операційної тенденції створювати твори, «які, з точки зору їх ужитку, являють деякі структурні подібності». При цьому роль системи полягає не в тому, щоб передати певне позитивне повідомлення, а в тому, щоб роз'яснити, що «світ – це об'єкт, який треба розшифрувати (театр тих, що означають)» [12, с. 54-55]. Отже, феномен «відкритості» У. Еко головним чином розуміє, з одного боку, як численність семантичних варіацій, наданих вільному вибору читача, а з іншого – як обмеженість даного вибору, контрольованого автором. Виходячи з такого бачення образу світу-тексту, головним завданням дослідника буде не стільки реконструювати структуру, скільки стежити за процесом динамічного формування і зміною семантичного ланцюга означуваних, що розвивається в синтагматичній осі тексту [8, с. 824]. Це бачення рухливої структури образу світу, сформоване У. Еко, багато в чому є аналогічним усім розглянутим вище структурам, у яких смислові «вислизаючі» лінії підпорядковані синтагматичним правилам розвитку текстуальної динаміки. Відмінність феномену «відкритого твору» У. Еко від моделей Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Р. Барта і М. Липовецького полягає в можливості свідомо впорядкувати динамічні, неузгоджені процеси, що відбуваються в ризоморфному середовищі.

На підставі порівняльного аналізу «хаографічної моделі» М. Липовецького, моделі «ризоморфного середовища» Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, «кодової сітки» Р. Барта і моделі «відкритого твору» У. Еко, видається можливим зробити **висновки** про цілісний метод аналізу картини світу в постмодерністському творі.

1. Найкращим способом систематизації картини світу є ігрова модель, що характеризується симбіозною структурою: «закритістю» (упорядкованістю) і «відкритістю» (динамічним переміщенням елементів, непередбачуваною зміною структури, семантичною амбівалентністю).

2. Структуралізація ігрової моделі постмодерністської концепції світу полягає у прагненні об'єднати фрагментарні, конфліктні системи та їх елементи, що множаться у вигляді безкінечної лінійної прогресії. Підставою для такої систематизації є припущення про типовий зразок повторюваності «асиметричних» або «неправильних» структур у різних масштабах на тлі єдиного семіотичного простору. З цієї точки зору динамічна/ігрова модель являє собою сукупність тотожних нелінійних процесів у аструктурних середовищах.

3. Приватні моделі порядку, що нелінійно розвиваються в аструктурному середовищі, представлені в тексті у вигляді кодових («що вислизують») ліній: психологічної, культурної, історичної і т.д. Кожен код як динамічний текстуальний елемент може підлягати систематичному аналізу як у синтагматичній, так і в парадигматичній осі тексту. Якщо дослідження синтагматики має на увазі вивчення зміни семантичного ланцюга означуваних, то аналіз парадигматики полягає у виявленні повторюваності еквівалентних елементів у різних кодових лініях, а також способів співвідношення смислів у різних областях кодових ліній, усієї структури або декількох метаструктур, що безпосередньо стосуються смислової структури тексту.

4. Аналіз парадигматичної осі кодових ліній, а також випадків спорадичного розриву і відтворення їх фрактальних самоподібностей дозволить визначити, який код є сполучною ланкою всієї системи. Доказ обумовленості всієї кодової системи парадигматикою превалюючого коду дозволить вести мову про специфічну ієрархію як системних, так і позасистемних елементів.

5. Дослідження парадигматики кодової системи постмодерністської картини світу відкриє можливість для виявлення більшої міри впорядкованості в ігрових з'єднаннях аструктурних елементів ризоморфного середовища постмодерністського тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генис А. Беседа десятая: Поле чудес. Виктор Пелевин / А. Генис // Звезда. – 1997. – № 12. – С. 231-237.
2. Ильин И.П. Проблема личности в литературе постмодернизма: теоретические аспекты / И.П. Ильин // Концепция человека в современной литературе, 1980-е годы: Сборник обзоров. Информационные материалы к общеакадемической программе «Человек, наука, общество: комплексные исследования». – М., 1990. – С. 49-55.
3. Липовецки Ж. Эра пустоты: Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецки. – СПб., 2001. – 340 с.
4. Липовецкий М.Н. Постмодернизм в русской литературе: агрессия симулякров и саморегуляция хаоса / М.Н. Липовецкий // Человек: Образ и сущность. Гуманитарные аспекты: Ежегодник – 2006: Постмодернизм. Парадоксы бытия. – М., 2006. – С. 51-63.
5. Липовецкий М.Н. Русский постмодернизм: очерки исторической поэтики / М.Н. Липовецкий. – Екатеринбург, 1997. – 250 с.
6. Можейко М.А. Нелинейных динамик теория / М.А. Можейко // Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн., 2001. – С. 500-501.
7. Можейко М.А. Ризома / М.А. Можейко // Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн., 2001.

8. Можейко М.А. Текстовый анализ / М.А. Можейко // Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн., 2001. – 610-611.
9. Можейко М.А. Ускользания линии / М.А. Можейко // Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн., 2001. – С. 725.
10. Овчаренко В.И. Становление теории нелинейных динамик в современной культуре: Сравнительный анализ синергетической и постмодернистской парадигм / В.И. Овчаренко // Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн., 2001. – С. 640.
11. Постмодернизм в российской культуре [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/4187/>
12. Эко У. Открытое произведение: Форма и неопределённость в современной поэтике / Эко У. – СПб., 2006. – 350 с.
13. Deleuze J. Rhizome versus trees // The Deleuze Reader. NY, 1992.
14. Derrida J. Of grammatology. – Baltimore, L., 1976.
15. Veith G.E. Guide to contemporary culture. – Leicester, UK., 1994.

Яна Крючкова

ИГРОВАЯ МОДЕЛЬ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ КАРТИНЫ МИРА: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА

В данной статье анализируются попытки современных учёных создания целостной модели анализа постмодернистской картины мира. В результате сравнительного анализа «хаографической модели» М. Лиувеского, модели «ризоморфной среды» Ж. Делеза и Ф. Гваттари, «кодовой сетки» Р. Барта и модели «открытого произведения» У. Эко сделан вывод о том, что наилучшим способом систематизации картины мира является игровая модель, характеризующаяся симбиозной структурой.

Ключевые слова: деконструктивно-центрированная модель, паралогический компромисс, распыление бинарных оппозиций, хаотический конгломерат, хаографическая концепция целостности, система фракталов, ризоморфная модель, кодовые линии, модель «открытого произведения».

Yana Kryuchkova

THE GAMING MODEL OF POST MODERNISTIC CONCEPTION OF WORLD

The article contains the review of the modern scholars' attempts in creating an integral model of the analysis of the postmodern picture of the world. As the result of the comparative analysis of M. Lypovetskiy's "chaographical model", G. Deleuze and Ph. Gvattari's rhizomorphical model, R. Bart's "code net" and U. Eco's model of "the open work", a conclusion was made that the best way of systematization of the world's picture would be a "game" model, describable as a symbiotic structure.

Key words: deconstructive-centered model, paralogical compromise, diffusion of binary oppositions, chaotic conglomeration, chaographical model of integrity, fractal system, rhizomorphical model, code lines, model of "the open work".

Одержано 16.04.09 р., рекомендовано до друку 25.08.09 р.